

Նկ. 7

Նկ. 8

ՀՏԴ 745/79

DOI: 10.52971/3045-3038-2024.1-103

ՆՇԱՆԱԽՇՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԴԵԿՈՐԱՏԻՎ ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ԱՐՎԵՍՏՈՒՄ

Աստղիկ Մախատույան

Ամփոփում.

Հոդվածը նվիրված է հայկական ժողովրդական դեկորատիվ – կիրառական արվեստի տարբեր ոլորտներում հանդիպող հարդատարի՝ նշանախճի տարածմանը, արտահայտչաձևերին, կիրառության ոլորտներին և դրանց համեմատական վերլուծությանը: Դիտարկել ենք մասնավորապես գեղարվեստական գործվածքը ներկայացնող գորգագործության և կարպետագործության, ասեղնագործության, դաջագարդման և մետաղի գեղարվեստական մշակման՝ ոսկերչության– արծաթագործության ու պղնձագործության ոլորտները: Ուսումնասիրությունն իրականացվել է հիմնվելով թանգարանների, մասնավորապես՝ Ժողովրդական արվեստների թանգարանի (հետայսու՝ ԺԱԹ), Հայաստանի պատմության թանգարանի (հետայսու՝

ՀՊԹ), Հայոց ազգագրության թանգարանի (հետայսու՝ ՀԱԹ) հավաքածուների և համապատասխան գրականության վերլուծության վրա:

Հետազոտության թեման արդիական է, քանզի մինչև օրս այս թեմայով կատարված որևէ ամփոփ հետազոտություն հայտնի չէ:

Բանալի բառեր՝ նշանախշ, ժողովրդական արվեստ, դեկորատիվ-կիրառական արվեստ, գորգ, ասեղնագործություն, դաջագարդում, ոսկերչություն – արծաթագործություն, պղնձագործություն:

THE ALMOND_SHAPED ORNAMENT IN ARMENIAN FOLK DECORATIVE_APPLIED ART

Astghik Makhsudyan

Abstract

The article dwells on the dissemination, forms of expression, areas of application, and comparative analysis of almond-shaped pattern found in various fields of Armenian folk decorative-applied arts. Specifically, we examine the areas of rug and carpet weaving, embroidery, cloth printing with a stamp and metalworking, including goldsmithing – silversmithing and coppersmithing. The research is based on the analysis of museum collections, particularly those of the Museum of Folk Arts, the History Museum of Armenia, the Museum of Armenian Ethnography, and relevant literature.

The topic of the research is relevant, as there is currently no comprehensive study known on this subject.

Key words: *almond-shaped pattern, boteh, folk art, decorative-applied arts, carpet, embroidery, cloth printing with a stamp, goldsmithing-silversmithing, coppersmithing*

МИНДАЛЕВИДНЫЙ ОРНАМЕНТ В АРМЯНСКОМ НАРОДНОМ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОМ ИСКУССТВЕ

Астхик Махсудян

Анотация

Статья посвящена распространению, формам выражения, областям применения и сравнительному анализу миндалевидного орнамента в различных сферах армянского народного декоративно-прикладного искусства. В частности, рассмотрены такие области, как ковроткачество и вышивка, набойка по ткани, представляющие художественные ткани, гравировка и художественная обработка металла, включая ювелирное дело – серебряное и медное ремесла. Исследование основано на анализе коллекций музеев, в частности, Музея народного искусства, Исторического музея Армении, Музея армянской этнографии и соответствующей литературы.

Тематика исследования актуальна, так как в настоящее время не известно ни одно обобщенное исследование на эту тему.

Ключевые слова: *миндалевидный орнамент, народное искусство, декоративно-прикладное искусство, ковер, вышивка, гравировка, ювелирное дело – серебряное ремесло, медное ремесло*

Նախաբան.

Բուսական զարդանախշերն, ընդհանուր առմամբ, ահռելի տեղ են զբաղեցնում համաշխարհային զարդարվեստում, որի պատճառը բնության՝ մարդկության կյանքի վրա ունեցած հսկայական ազդեցությունն է: Ինչպես նշել է Մնացականյանը՝ մարդիկ դեռ հին ժամանակներից սկսած հետաքրքրվել են նաև ծաղիկների ներքին,

պտղաբերող օրգաններով և ըմբռնել նրանց հիմնական էությունը. «Ինչը՞ կարող էր ավելի կենսականորեն հետաքրքրել նախնական շրջանի բույսերով սնվող մարդկանց, իսկ ապա երկրագործ ժողովուրդներին, քան նրանց գոյության պահպանության համար այնքան հսկայական դեր խաղացող վարսանդը» [4, էջ 20]: Մնացականյանն այս տիպի զարդերը նկարագրում է վարսանդա-պտղային և հատիկա-սերմային բաժիններում, սակայն գաղափարական տեսանկյունից դրանք սերտորեն կապված են իրար հետ [4, էջ 140]:

Նուշն, իբրև զարդանախշ, այլ բուսական հարդատարրերի հետ միասին լայնորեն ներկայացված է հայկական ժողովրդական դեկորատիվ-կիրառական արվեստի զարդահամալիրում՝ գործվածքից մինչև մետաղի գեղարվեստական մշակում:

Նշանախշը լայն տարածում է ունեցել բազում ժողովուրդների դեկորատիվ-կիրառական արվեստում՝ մասնավորապես Հնդկաստանում և Իրանում: Այն բուսածաղկային զարդաձև է, որ կապվում և նմանեցվում է ոչ միայն նուշի, այլև մանգոյի, նոճու և շատ այլ բուսատեսակների, պտուղների հետ: Զարդանախշի՝ զրադաշտականության հետ ունեցած կապի մասին է նշվում «1000 Խորհրդանիշեր» գրքում. «Ոմանք ենթադրում են, որ նախշը նշենու և նոճի ծառերի խորհրդանիշերի համադրություն է: Կիպարիսը կամ նոճին կյանքի և հավերժության զրադաշտական խորհրդանիշն է և հաճախ հանդիպում է զրադաշտական ժողովրդական արվեստում, թվագրվելով 17-րդ և 18-րդ դարերով, իսկ նշենին ինքնին՝ համարվել է իմաստության ծառ» [10, էջ 243]: Իսկ ահա Հովի կազմած բառարանում նուշը կապվում է Աստվածամոր մաքրության և մանդորլայի հետ [11, էջ 362]:

Հայկական ժողովրդական արվեստում նշանախշը հատկապես սիրված հարդատարր է գեղարվեստական գործվածքի՝ գորգագործության, կարպետագործության, ասեղնագործության և դաջա-

զարդման զարդահամալիրներում: Գորգագործությունն ու կարպետագործությունը հայ ժողովրդի ավանդաբար սիրելի զբաղմունքներից են, որոնց զարգացման համար Հայկական լեռնաշխարհում կային բոլոր նպաստավոր պայմանները և որոնք հայտնի են դեռ վաղնջական ժամանակներից: Հայկական գորգերն, ըստ թեմատիկ և հորինվածքային առանձնահատկությունների, բաժանվում են մի քանի խմբերի: Նշանախշը մտնում է բուսածաղկային գորգերի ու կարպետների խմբի մեջ:

Մինչև այժմ մեզ հայտնի, թվակիր արձանագրություն ունեցող նշանախշով գորգերը 19-րդ դարի նմուշներ են, բայց, ելնելով նախշի այլ ոլորտներում ավելի վաղ ի հայտ գալու հանգամանքից, կարելի է եզրակացնել, որ եղել են նշանախշով գորգերի ավելի վաղ օրինակ-

ներ, որոնք սակայն չեն հասել մինչև մեր օրեր, կամ դեռ անհայտ են գիտական շրջանակներին:

Ժողովրդական արվեստների թանգարանի հավաքածուի մաս կազմող նմուշները մոտ մեկ տասնյակի հասնող գորգեր և մի քանի կարպետ են, որոնք իրենց ուրույն տեղն են զբաղեցնում և հարստացնում հավաքածուն: Վերջիններս տարբեր տարիների նվիրատվու-

թյուններ են և մեծամասամբ ունեն հայերեն թվակիր արձանագրություններ, ինչը ևս բարձրացնում է այս նմուշների գիտական արժեքը:

Նկ. 1

ԺԱԹ-ի հավաքածուի թվակիր արձանագրություն ունեցող վաղագույն նմուշը թվագրված է 1833 թ.-ով (նկ. 1): Բրդյա, Սիսական-

Նկ. 2

մասամբ (նկ. 2): Նշերը կրկին տեղադրված են հորիզոնական շարքերով և ներսում կրում են հատիկի, ծաղկման տեսարան հիշեցնող պատկերներ, սակայն ունեն նաև եզերող, վերջիններիս ուրվագիծը մեծացված կերպով կրկնող նշեր, որոնց սկզբնավորման հատվածում ևս նկատելի է վարդյականման զարդանախշ: Տարածաշրջան կրկին նշվում է Սիսականը:

Երնջակից սերված այս գորգը հարդարված է հորիզոնական խիտ շարքեր ունեցող նշերով, որոնց ներսում կարող ենք տեսնել պտղի, սերմի գաղափարը: Այն արտահայտված է քառաթերթ ծաղիկ-վարդյակի և դրանից ծլող երեք ծաղիկների տեսքով: Նմուշն ունի հայկական գորգարվեստին բնորոշ գունամտածողություն, որում գերակշռում է կարմիրը:

Հաջորդ գորգը 1877թ.-ի է, և թվականից բացի նաև անընթեռնելի հայերեն տառեր են արձանագրված, պահպանվել է

1894 և 1895 թ.-ով թվագրված երկու գորգերը գործված են Լո-
ռիում և Ուրմիա լճի ավազանում (նկ. 3 և 4): Առաջինի վրա, բացի
թվականից, առկա է նաև «Գրիգոր Ոսկանեանց», իսկ երկրորդի՝
«Զինեյդա Մաշուրեանց» գրությունները: Երկուստեղծ էլ կրկնվում է
հորիզոնական նշերի շարքերով հորինվածքը, սակայն երկրորդ
նմուշը տարբերվում է նշերի մանրությամբ:

Նկ. 3

Նկ. 4

Եվ թվակիր վերջին երկու գորգերը, որոնք 1902թ.-ի են, կրկին
ստեղծված են տարբեր տարածաշրջաններում (նկ. 5 և 6): Առաջինը
կրկնում է հորիզոնական շարվածքի սկզբունքը՝ նշերը բավական մեծ
են, որոշները պարունակում են աստղաձև պատկերներ, իսկ երկրորդ
նմուշում, որի ծագման տարածաշրջանը Ուտիքն է, արդեն նշերը
շարված են շեղակի զարդաշերտերով:

Նկ. 5

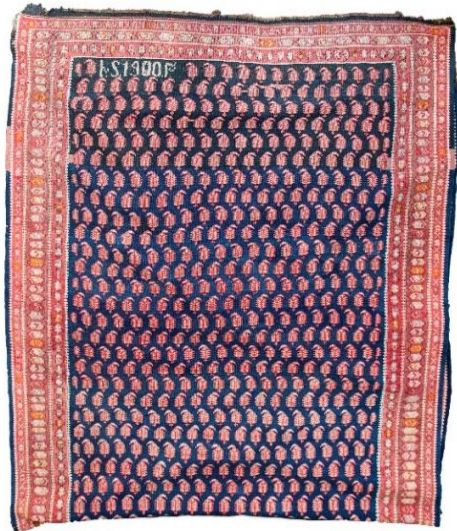
Նկ. 6

Ժողովրդական արվեստների թանգարանի թվակիր վերջին նմուշը, որ կոլիտարկենք՝ կարպետ է (նկ. 7): Թվագրված է 19-րդ դարի վերջով և պատկանում է Շիրակ-Ջավախք ընտանիքին: Ուշագրավ է նրանով, որ հորիզոնական դասավորված նշերի կամ կենաց ծառերի շարքերում առանձնանում է մեկը, որն ամբողջությամբ սպիտակ է, սակայն պարզ չէ, թե ինչու: Հիմնվելով Շիրակի երկրագիտական թանգարանի նմուշների վրա՝ կարելի է եզրակացնել, որ բուսածաղկային մանր հորինվածքներով կարպետները մեծամասամբ հենց տարածված են եղել Լոռիում և Շիրակում. «Դրանց թվումն են «նշանախշ»

ու «կենաց ծառ» նախշի տարբերակներով բնորոշվողները, որոնք ընդհանրապես ունեցել են համահայաստանյան տարածում ու հայտնի են եղել բազմաթիվ տարբերակներով» [6, էջ 240] (նկ. 8):

Նկ. 7

Նկ. 8

Անցում կատարելով Հայաստանի պատմության թանգարանի հավաքածուին նշենք, որ վաղագույն գորգը թվագրված է 1869թ. -ով և գործվել է Սալիտակի շրջանի Պարնի գյուղում: Ունի ընդարձակ արձանագրություն. «ՅԻՇԱՏԱԿ Է ԽԱԼԻԶԱՍ ԽՕԶԱ ԳԱԼՈՒՍ/ՏԵ(Ա)Ն (ԻՑ) ՅԱԿՕԲ ՄԿՐՏԻԶԵ (Ա)Ն(ԻՆ) 1869 ԱՄԻ» (նկ. 9): Կատալոգում նշվում է, որ ասիմետրիկ դասավորված նշաձև զարդաձևերն իրենց գունային լուծմամբ և տեխնիկայով տարբերվում են Նախիջևանի, Արցախի, Սյունիքի նմանատիպ գորգերից [8, էջ 88]:

Հաջորդ նմուշը ուղեգորգի հատված է Կարինից, որն ունի ուշագրով թվագրություն. վերևի ձախ անկյունում գրված է՝ 1815, իսկ աջում՝ դրա հայեկային ձևը: Հետաքրքրական է, որ շեղանկյունատիպ բաժանում ունեցող հիմնադաշտի հատվածներում իրար հաջորդում են նշերի, ապա կենաց ծառերի թեք նախշաշերտերը (նկ. 10):

Նկ. 9

Նկ. 10

Հավաքածուում իր ուրույն տեղն է զբաղեցնում Բուլանըխի գորգը, (Բիթլիսի նահանգ, Մուշ գավառ) որ թվագրված է 1897թ.-ով (նկ. 11): Գորգը հազվադեպ գունային լուծում ունի, իսկ եզրագոտիներն արված են արխայիկ զարդանախշմամբ. «Բաց դարչնագույն հիմնադաշտում խոշոր և պարզ նշաձևեր են, որոնց միջև պատկերված են գծայնացված շյուղեր: Նմանատիպ զարդանախշմամբ գորգերը տա-

րածած են Գուգարքում, Արցախում, Սյունիքում, Նախիջևանում» [8, էջ 86]: Որոշ մասնագետներ կլորավուն նշաձևերը դիտում են կրակի բոցերի խորհրդանիշեր: Այս նմուշի վառ կարմիր գարդանախշերը կարող են հաստատել այդ կարծիքը: Բուսական աշխարհը ներկայացվում է իբրև արևի կենարար հուրը խորհրդանշող ճառագայթման արգասիք: Հատկանշական է, որ վառ կարմիր գույնը ստացվել է՝ որդան կարմիր կենդանական ծագում ունեցող ներկանյութից, որի մշակումը Նախիջևանի տարածքում մոռացված չէր մինչև 20-րդ դարի սկզբները» [9, էջ 112]:

Նկ. 11

Նկ. 12

19-րդ դարով է թվագրվում ուշագրավ մի օրինակ, որ ներառված է ալբոմում որպես «Ծառագորգ», սակայն ծառերին զուգահեռ՝ կրկին տեսնում ենք նշաձև պատկերներ (նկ. 12): Գործվել է Արցախում, բրդյա է: Մերտ առնչություններ ունի ԺԱԹ-ում պահվող Վայքի նմուշի հետ (ԳԳ 10737): Պատահական չէ, որ ալբոմի մեկ այլ՝ ՀՊԹ N Ա-8433 նկարագրության բաժնում կարդում ենք. «Այս գորգի զարդանկարը խիստ տարբերվում է «բոթեհ» կամ «բադամ» կոչվող նշաձևերից կազմված հորինվածքներից: Սա միմիայն Պարսկահայքին բնորոշ տիպ է, թեև բնակչության տեղաշարժերի հետևանքով սկսել է գործվել նաև Վայոց Ձորում, Արցախի որոշ բնակավայրերում» [9, էջ 100]:

Նշանախշ գորգերի ամենամեծ հավաքածուն Հայաստանի ազգագրության և ազգային-ազատագրական պայքարի պետական թանգարանի հավաքածուն է, որտեղ դրանց թիվը հասնում է մոտ 100-ի:

Այդ գորգերը դասակարգել ենք ըստ գորգադաշտում նշանախշերի տեղադրման սկզբունքի.

- թեք զուգահեռ շարքերով (նմուշները՝ Գողթն, Ջավախք, Վան, Վասպուրական, Դիլիջան, Վանանդ, Բանդրամա, Պարսկահայք, Կապան, Շիրվան, Արցախ, Իգդիր, Երզնկա-Մեքաստիա, Բալու, Սուրմալու, Երևան, Խոյ-Սալմաստ, Մեղրի, Տավուշ-Գարդման, Խարբերդ, Մակու, Բասեն-Բագրևանդ, Գանձակ-Գարդման, Աշտարակ տարածաշրջաններից)
- ուղիղ, հորիզոնական զուգահեռ շարքերով
- ուղղահայաց հստակ բաժանումներով նախշաշերտերում տեղավորված նշերով (Արցախ, Գանձակ, Գարդման, Մակու-Խոյ, Ալաշկերտ, Գողթն, Մեղրի)
- կենտրոնում առկա վահանով գորգեր, որտեղ նշանախշերը դաշտում են ցրված կամ նշանախշերը վահանի ներսում են (Սյունիք-Նախիջևան, Ջուղա)

- Ծառագորգեր (Արցախ, Գանձակ, Սյունիք, Վայոց Ձոր, Աշտարակ-Օշական)
- անսովոր խոշոր նշերով (Գանձակ, Վայոց Ձոր, Նախիջևան)
- այլ հարդարանք ունեցող գորգեր

Մարդարապատի հավաքածուից ներկայացնենք երկու նմուշ, որոնք առավել հետաքրքիր են: Թվակիր արձանագրություն ունեցող վաղագույն նմուշը Գողթն գավառից է, Բիստ գյուղից, թվագրված է՝ 1831թ.-ով (նկ. 13): Կարմիր դաշտի վրա պատկերված են նշանախշերի շարքեր: Դաշտի կենտրոնական հատվածում՝ սպիտակ հիմնագույնով ուղղանկյուն հարթության մեջ և կենտրոնական եզրագոտում վրա կան արձանագրություններ: Ունի երեք եզրագոտի. ներքին կապույտ և կարմրավուն հիմնագույնով արտաքին գոտիները հարդարված են գալարաձև տերևանախշերով, իսկ փղոսկրագույն կենտրոնական գոտին՝ «գինու բաժակ» կոչվող նախշով, որտեղ, ինչպես արդեն նշեցինք, կա արձանագրություն. «1803 օառ»:

Նկ. 13

Ուշադրության է արժանի 1900թ.-ին գործված ևս մեկ նմուշ, քանզի այն հազվադեպ օրինակներից է, որի եզրագոտում ևս նշեր են (նկ. 14): Կենտրոնական դաշտը կարմիր հիմնագույնով է՝ զարդանախշված խոշոր նշաձև նախշերի շարքերով: Գորգը գոտևորում է երեք զարդագոտի: Կենտրոնականը լայն է, մուգ կապույտ

Նկ. 14

հիմնագույնով և գեղագարդված խոշոր նշաձև նախշերով: Եզրայինները՝ կապույտ և նարնջագույն հիմնագույնով են, իրար կցված ծաղկանախշերով ծածկված: Նարնջագույն գոտովրա կա արձանագրություն՝ «Անույշ Զաքարեան 1900...»:

Անցում կատարելով ասեղնագործ առարկաներին նշենք, որ նախշն առավել հաճախ հանդիպում է հայկական ա-

վանդական հագուստի համալիրում, և հատկապես՝ կանանց տոնական հագուստի գեղագարդման մեջ, քանզի նշաձև պատկերները պտղաբերության ու շարունակական աճի խորհուրդն են արտահայտում: Տարագներում նախշի տարածվածության աշխարհագրությունը լայն է: Այն մասնավորապես հանդիպում է՝ Բարձր Հայքի (Շիրակ-Ջավախք), Փոքր Հայքի՝ Սեֆաստիայի, Վան-Վասպուրականի, Տիգրանակերտի, Մարաշի տարազային համալիրներում: Մակայն առավել աչքի է ընկնում Բարձր Հայքի հագուստն իր ոսկեթել ասեղնագործությամբ (նկ. 15 և 16): Արմենուհի Ստեփանյանն այդ մասին գրել է. «Նշաձև կամ պատիճաձև զարդանախշը, որի սերմնահատիկային պարունակությունը պարզորոշ արտահայտված է ոսկեթել-արծաթաթել ասեղնագործությամբ, պտղակալման ու բեղմնավորման գաղափարն է խորհրդանշում: Նշաձև զարդամոտիվները երբեմն փոխարինվում են սափորաձև կամ ծաղկամանաձև հորինվածքով, որից «աճում», դուրս է գալիս ծաղիկ-բույսը: Վերջինիս կողքին հաճախ կրողի անվան առաջին տառն է ասեղնագործվում: Ընդհանուր ոճի և

զարդանախշային նյութի օգտագործման առումով Բարձր Հայքի կանանց տարազի զարդանախշերը նման են Փոքր Հայքի Արաբկիրի, Շապին-Գարահիսարի, Սեբաստիայի, Կեսարիայի, նաև Կիլիկիայի կանանց ու տղամարդկանց թավշե բաճկոնների(սաթա) և կիսաբաճկոնների (իշլիկ, զպուն) ոսկերեկ-արծաթաթել ասեղնագործությամբ» [7, էջ 66]:

Նկ. 15

Նկ. 16

Նշանախշը հանդիպում է նաև կենցաղային տարբեր իրերի ասեղնագործության մեջ: Բացի Բարձր Հայքի տարածաշրջանից, որտեղ այն սիրված ու լայն տարածում ունեցող հարդատարր է, նուշը պատկերվել է սրբիչների (Կեսարիայի, ՀՊԹ), ծածկոցների (Թիֆլիս, ՀՊԹ, Կարին, ՀԱՊ) և այլ առարկաների (ներքնաշապիկի հատված, Այնթապ, Հրազդան Թոքմաշյանի հավաքածու) գեղազարդման մեջ (նկ. 17, 18 և 19):

Նկ. 17

Նկ. 18

Նկ. 19

Հաջորդիվ կանդրադառնանք հայկական դաջագործության արվեստին, որում ևս տարածված է քննվող զարդաձևը: Մեզ հանդիպած նշաձև դաջերը պահվում են Ժողովրդական արվեստների թանգարանում, որոնցից մեկի վրա առկա են կարմիր ներկի հետքեր, մյուսի՝ սև (նկ. 20 և 21): Դուռնովոն նշել է, որ Հայաստանում դաջերի պատրաստումն ունի երկար տարիների պատմություն: 10-րդ դարի աղբյուրներում գործվածքի արտադրության նկարագրություններին զուգահեռ՝ անուղղակի վկայություններ կան նաև դաջերի պատրաստման մասին [12, էջ 6]:

Նկ. 20

Նկ. 21

ԺԱԹ-ում ցուցադրվող դաշերի երեք չափումներն էլ չեն գերազանցում 10սմ.-ը (8*5*4,5սմ): Երկուսն էլ եզրագծվում են ատամնավոր զարդանախշով, իսկ զարդային համակարգի առանցքային կետը՝ սերմի գաղափարն է, որ ցայտուն արտահայտված է երկու նմուշներում էլ:

Նկ. 22

ՀՊԹ-ում (գլխաշոր, Նոր Ջուղա, նկ. 22) և Սարդարապատի Հայոց ազգագրության թանգարանի հավաքածուում առկա են դաշագարդ նշանախշ գործվածքի բազմաթիվ օրինակներ: Դրանցից երկուսի մասին գրել է Անի Մխիթարյանը: Առաջին նմուշը, որը նկարագրել է հեղինակը, դատելով արձանագրությունից,

պատրաստված է եղել եկեղեցու համար և ծառայել է որպես սփռոց կամ պատի զարդ. «Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ.ամէն»

1883, 1/V|||, Թ [ուին] Բ [րիստոսի], Տ [է]ր Արամ» (նկ. 23): Այն կապույտ հիմնագույնով է գեղազարդված սպիտակ կետանախշերով, որոնք արված են «մոմուկ»-ի կամ «տակառային» տեխնիկայով: Կենտրոնական ուղղանկյունաձև դաշտի վրա երկարությամբ երկշաքք սրածայր ձվաձև (օվալաձև), հատիկազարդ վարդյակներ են դաջված: Սրանց վերին հատվածում առանձնանում է վեցաթերթ միջուկով կլոր վարդյակը շրջապատված հավերժության հետագծով դասավորված նշանախշերով. հավանաբար այն եղել է սփռոցի կենտրոնը, քանի որ վերին եզրը կտրված է: Նմանօրինակ ոճավորմամբ և արձանագրությամբ հանդիպում ենք մեկ այլ օրինակի նույնպես Պերճ Աշյանի մասնավոր հավաքածուում, այս եռատող գրությունը նույնությամբ տեղ է գտել նրա ծածկոցներից մեկի վրա, որը թույլ է տալիս ենթադրել, որ առարկաները կարող էին նույն դպրոցի կամ վարպետի աշխատանքը լինել (նկ. 24): Այս նմուշի պահպանված հատվածի կենտրոնում շրջանաձև նշանախշեր են: Վերջիններս հանդիպում են նաև եզրագոտում ավելի մեծ չափսով [3, էջ 120]:

Նկ. 23

Նկ. 24

Ժողովրդական դեկորատիվ-կիրառական արվեստի հաջորդ ճյուղը, որին կանդրադառնանք՝ մետաղի գեղարվեստական մշակումն է, որը ներառում է պղնձագործությունը և ոսկերչություն – արծաթագործությունը, որտեղ նշանախշը կրկին իր զանազան դրսևորումներն է գտել: Կանանց զարդահամալիրում այն հատկապես վառ արտահայտությունն է ստացել Վասպուրականի «շամշիկ» կոչվող զարդում, որն ըստ Նազիկ Ավագյանի «Հայկական ժողովրդական տարազը» աշխատության բառարանի՝ ներկայացնում է զպունի կրծքամասի արծաթյա զարդ, աղավնիների շարան, որ տարածված էր հատկապես Վասպուրականում [1, էջ 100] (նկ. 25):

Նկ. 25

Շամշիկ զարդերին անդրադարձել է նաև Աստղիկ Իսրայելյանն իր «Հայ Կանանց Ջարդերի Գործառույթները (XVIII-XX դդ.)»

հոդվածում. «Բուլանըխի կանայք կրում էին գազաթին արծաթե թասով գլխարկ, ոսկեդրամներով ճակատազարդ, քունքակախիկներ, սրտանոցի երկու կողմերից կախվող արծաթե շմշաներ»: Այնուհետև Իսրայելյանը նշել է, որ Արևմտյան Հայաստանում տարածված էին գույզ շամշիկները, որոնք հիշատակել է Բենսեն: Սրանք կոչվում էին նաև «սրտի կաքավ», քանի որ կրծքին էին կրում, իսկ «կաքավ»՝ քանի որ խորհրդանշում էին այդ թռչունը: Կաքավներն ունեն շրջանաձև գլուխ, նշաձև մարմին և կախիկներ՝ նորեր կամ իրական կաքավների պատկերներով սկավառակներ [2, էջ 271, 275]:

Ջարդագործությունից զատ՝ նշանախշն իր տեղն է գտել նաև մետաղագործության այլ ճյուղերում՝ մասնավորապես պղնձի գե-

ղարվեստական մշակման մեջ: Նշանախօսը լայնորեն գործածվել է պղնձե թասերի, սկուտեղների և բաժակների հարդարանքում (նկ. 26 և 27): Քննության ենք ենթարկել ԺԱԹ հավաքածուում գտնվող ափսե և սկուտեղներ, ինչպես նաև՝ ՀՊԹ հավաքածուից որոշ նմուշներ, որոնցում նշերի տեղադրման սկզբունքը նույնն է՝ կենտրոնական վարդյակը շրջապատող, պաշտպանող: Ուշագրավ է, որ վերջինների եզրագոտիներում նշերը հաճախ հանդիպում են կենդանիների՝ այծ, ձուկ, թռչուն կամ արևների փոքրիկ պատկերների հետ զուգորդված, ինչը կրկին խոսում է նշանախօսի բուսական աշխարհի հետ ունեցած կապի մասին:

Նկ. 26

Նկ. 27

Եզրահանգում.

Ելնելով վերոշարադրյալից կարելի է եզրակացնել, որ նշանախօսն իր ուրույն տեղն ունի ինչպես համաշխարհային, այնպես էլ՝ հայկական ժողովրդական դեկորատիվ-կիրառական արվեստի բա-

գում ճյուղերում, ստանալով հայկական բովանդակություն և արտահայտչաձևեր: Թեպետ մասնագետների շրջանում կան անհամաձայնություններ և հարդատարրի խորհրդաբանությունը դեռ լիարժեք բացատրված չէ, սակայն անժխտելի է, որ թե՛ նշանախշը, և թե՛ դրանցում առկա բուսածաղկային հարդատարրերը (կենաց ծառեր, վարսանդա-պտղային խորհուրդ ունեցող նախշեր), ունեն ծաղկման, կյանքի շարունակականության գաղափարը:

Օգտագործված գրականություն

1. Ավագյան Ն., Հայկական ժողովրդական տարազը (19դ.-20դ. սկիզբ), Երևան, 1983: 143 էջ:
2. Իսրայելյան Ա., Հայ կանանց զարդերի գործառույթները (XVIII-XX դդ.), Լրաբեր հասարակական գիտությունների, 2021 (2): էջ 266-290:
3. Մխիթարյան Ա., Հայոց ազգագրության թանգարանի դաջագարդ գործվածքի նմուշների գեղարվեստական հարդարանքը, Էջմիածին, ՀՀ Տարի, (2021) համար Ա, էջ 117-128:
4. Մնացականյան Ա., Հայկական զարդարվեստ, Երևան, 1955: 528 էջ:
5. Պողոսյան Ա., Հայոց գորգագործական մշակույթը (պատմագագրական ուսումնասիրություն), սեղմագիր, Երևան, 2003:
6. Պողոսյան Ա., Մուրադյան Տ., Շիրակի կարպետների տիպաբանության մասին, «Պատմամշակութային ժառանգություն և արդիականություն» Միջազգային գիտաժողով Գյումրի, 2013թ., էջ 240:
7. Ստեփանյան Ա., Հայ ժողովրդական տարազի զարդանախշերը (ծիսային, գունային և նշանային համակարգերը), Հայ ազգագրություն և բանահյուսություն, հ. 22, Երևան 2007, 266 էջ:
8. Հայերեն արձանագրությամբ գորգեր: Հայաստանի պատմության թանգարանի հավաքածուից: Ալբոմ-կատալոգ, Կազմ.՝ Ի. Ավագյան, խմբ.՝ Ի. Մկրտչյան, Երևան, 2010, 88 էջ:

9. Հայկական գորգարվեստ: XVII-XXդդ., Երևան, Հայաստանի պատմության թանգարան, 2012, 207 էջ:
10. Shepherd R. and R., 1000 Symbols, Thames and Hudson, Italy, 2002, 351 p.
11. Холл Дж., Словарь сюжетов и символов в искусстве, пер. с английского А. Е. Майкалара, М., 1999, 656 с.
12. Дурново Л., Армянская набойка, М., 1953, 71 с.

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Աստղիկ Մախսուդյան Գագիկի, գիտաշխատող,

Հովհաննես Շարամբեյանի անվան Ժողովրդական արվեստների
թանգարան, Հայաստան

Էլ. հասցե՝ astghik.makhsudyan@gmail.com <https://orcid.org/0009-0000-6405-5850>

Astghik Makhsudyan, Researcher,

Folk Arts Museum after Hovhannes Sharambeyan, Armenia

E-mail: astghik.makhsudyan@gmail.com <https://orcid.org/0009-0000-6405-5850>

Астхик Махсудян Гагиковна, научный сотрудник,

Музей народного искусства имени Ованеса Шарамбеяна, Армения

Эл. почта: astghik.makhsudyan@gmail.com <https://orcid.org/0009-0000-6405-5850>